

Головіна В. С.

Харківський національний університет ім. Г. С. Сковороди (Україна)

МОВНЕ ВИРАЖЕННЯ МІФУ ПРО МІСТО В ПОЕЗІЇ ПОСТМОДЕРНІЗМУ

У статті досліджуються мовні засоби вираження та структура художнього простору міста в поезії Ю. Андруховича та О. Забужко. На основі лінгвістичного аналізу поезії розглядається функціонування слів, знакових для вираження міського простору, проаналізовані їх стилістичні та граматичні особливості.

Ключові слова: простір, місто, мовний образ світу, мовний образ простору.

З початку ХХ ст. в художній світ української поезії входить простір міста, який, починаючи від творів Т. Шевченка, у різних формах проникає в українську поезію. Спочатку ми бачимо зіткнення двох художніх і мовних картин світу: ідилічної картини села і картини міста, письменники у ряді випадків намагаються відірватися від традиційного простору й щільно пов'язати свою творчість із простором міста, що привносить у поезію не тільки нові мотиви, актуалізує в ній нові для поезії слова, а й сповнює їх нового метафоричного й символічного змісту.

У другій половині ХХ ст. в українській поезії виробляється ставлення до простору як до гармонійного (або такого, що тяжіє до гармонійного) поєднання міста й села в силу суспільно-економічних і культурно-історичних факторів, які змінили як культурно-освітній так і соціальний статус поета [3].

Література епохи постмодернізму фактично перестала звертатися до проблем зовнішнього оточення, зосередившись на аналізі внутрішнього стану людини. Зовнішній світ зображається зазвичай лише як своєрідне обрамлення, яке допомагає краще передати внутрішній стан героя відповідного твору. Урбаністичні мотиви в постмодерних текстах почали з'являтися поступово, з'явилися нові образи-символи, які традиційно пов'язують з міською цивілізацією. Місто у поезії постмодерну є водночас засобом формування певного типу людей, з іншого – самостійний персонаж, що живе за своїми законами [3].

Для нас становить інтерес поезія Ю. Андруховича та О. Забужко, то ж на матеріалі творів цих поетів (“Екзотичні птахи та рослини”, “Друга спроба”) ми й розглянемо особливості мовних засобів вираження простору міста у постмодерній поезії.

Насамперед розглянемо місто як простір, де відбуваються події твору. Іноді міста у творчості постмодерністів не мають назв взагалі, їм дається лише невеличке пояснення, чи описується місцевість, де вони розташовуються: “у місті де вже забуто процес уживання апострофа і йодом багата ріка всихається” [1, с. 41] або “В маленькому містечку, на березі озера Комо” [5, с. 48] тощо. Але набагато частіше поети все ж таки вживають топоніми, а саме ойконіми (назви населених пунктів) – *Бориспіль* [5, с. 120], *Бостон* [5, с. 48, 93], *Дрогобич* [1, с. 66], *Единбург* [5, с. 70], *Івано-Франківськ* [1, с. 58], *Київ* [1, с. 67; 5, с. 68, 189, 309], *Краків* [1, с. 67], *Львів* [1, с. 83], *Марсель* [1, с. 4], *Москва* [1, с. 28; 5, с. 386], *Неаполь* [1, с. 4], *Париж* [1, с. 40], *Перемишль* [1, с. 67], *Петроград* [1, с. 42], *Софія* [5, с. 196], *Ялта* [5, с. 286]. Ці власні назви уточнюють зміст образу і слова *місто* в поетичній картині письменників. Тому, гадаємо, можна говорити про два значення слова *місто* і образу місто: одне значення – це загальне значення-символ *Місто* з його найхарактернішими ознаками, а друге – це конкретне значення “місто Київ” чи “місто Неаполь”. Перше значення ґрунтується на поняттєвій основі лексичного значення, а в другому – на перше місце висувається його денотативний, предметний компонент [6].

Місто як географічний простір, де відбуваються події, характеризується численними реаліями, що є його ознаками. Поети постмодерністи використовують для цього традиційну лексику на позначення частин населеного пункту, основних будівель, транспортних засобів тощо:

Черкаючи на брамах і одвірках, –
 І віддалялись повіз і огонь
 Вглиб вулиці [5, с. 245]
 Безногий серед дороги –
 Жінка вночі на порожній вулиці [5, с. 170]
 У вагоні метро [5, с. 79]
площі лежать потоптані зранку по святах [1, с. 60]
 Хіба це можливо, сестро, –
 о восьмій вечора знайти потрібну вулицю
 серед тисячі інших [1, с. 21].

У поезії цього часу часто єдина реалія, яка є у постмодерному місті, – це церква, що надає йому певної сакральності. У поезії Забужко, наприклад, зустрічається слово церковця (авторський новотвір поетеси): “На горбі постала стара церковця” [5, с. 285].

Для того, щоб описати місто радянської доби, Забужко використовує суспільно-політичні реалії того часу, наприклад, слово хрущовка [5, с. 68], а саме слово місто включає у розгорнуту індивідуальну метафоричну конструкцію: “В цім розваленім часі, весною, в приморському місті” [5, с. 30], що в основі свого значення має перенесення конкретних дій людини на абстрактні часові поняття час та весну.

Досить часто у поезії постмодернізму ми бачимо старе місто, інакше, відмінне від реального нинішнього. Засобом створення такого ефекту є вживання поетами, наприклад, застарілих назв вулиць чи частин міста. Ю. Андрухович навчався та проживав у Львові, тому у його поезії зустрічається львівський агоронім Песій ринок – давня назва околиці вулиць Пекарської та Сакраменток. А О. Забужко вживає назви вулиць міста Києва, які існують і на сьогодні, але змінює розташування будівель на них:

У світі, найбільш реальнім з усіх можливих, – у такому самому Києві, тільки трохи інакшим (всі знайомі кав'ярні – по другому боці вулиць, рух екіпажів і авт тече в супротивну сторону) [5, с. 82].

Дуже часто місто у постмодерністів символізує утопію, безвихідне, місце, яке чітко обмежене й має непорушні кордони:

Повертаємся, всіявши зойком оази;
 кров на піхвах, засмага східна.
 Та зачинене місто, мов острів прокази,
 або клітка, в якій єхидна [1, с. 19];
 Є міста, до яких неможливо зайти через браму.
 Є міста, до яких неможливо зайти [1, с. 90];

Місто порівнюється з островом на основі його чіткої просторової обмеженості та оточеності чимось. Якщо острів оточений водою, то місто – брамами або прутинами клітки.

У постмодерному місті зображено багато рухомих, живих елементів. Ринок, околиці, вулиці та навіть саме місто як єдине ціле часто персоніфікуються через сполучення з дієсловами, які виражають дії, або набувають не властивих їм у прямому значенні ознак:

І ринок забуває, як райський ліс [1, с. 16]
 Привокзальна околиця пахла
 Гарячим залізом і тихим зростанням роменів [1, с. 47]

І це був світ, де можна всмерть натанцюватись
По тінях, котрими для нас мостились площі,
А з рукавів, що в передпліччях розчахнулись,
Бряжчали й сипалися зорі і міста [5, с. 400]

чи з'їхати, як я, на животі

в ту вуличку, що вигинала спину [1, с. 96]

Поряд з реальним містом у поезії постмодернізму є простір міфічного міста, що пов'язано з інтертекстуальністю поезії даного стилю. Ця поезія може бути цікавою саме синтезом безлічі історичних і мистецьких шарів. І Андрухович, і Забужко, перш за все, поети-філологи, вони мають за плечима солідні надбання літературної традиції. Іноді легко, а іноді й досить важко виявити інтертекстуальний зв'язок віршів постмодерністів, їх посилення на твори попередників.

У даному дослідженні ми звертаємося до античних та біблійних мотивів у їх творчості.

На думку М. Волошина, у широкому розумінні сучасні автори використовують античні мотиви у двох аспектах: або як історичне першоджерело, яке повинне ознайомити читача з історичними проблемами світу та людства, або як матеріал для алегоричного тлумачення – із вкладанням у давній традиційний матеріал нового змісту [4].

Ми живемо на зламі епох, нещодавно відбулася зміна віків та тисячоліть. У людській свідомості відбувається усвідомлення загибелі існуючих цінностей, передчуття “кінця світу”. З'являється потреба знайти для себе вихід, можливість спасіння, необхідність прославити нові ідеали. Для цих цілей античність пропонує надзвичайно багату колекцію образів, мотивів, сюжетів та колізій, які письменники так часто використовують. Незважаючи на соціально-економічну та морально-духовну кризу 90х років минулого століття, і Андрухович, і Забужко шукали та віднайшли щось своє, вічне та невмируще у багатій спадщині класичної давнини та релігії. У Забужко це переважно античні мотиви, у Андруховича – біблійні.

Античні міста у Забужко є перш за все тлом подій. Поетеса не описує їх простір та середовище, лише вживає їх назви – Троя, Мікени, Дельфи. Також це символи вічних ідеалів, ідеального буття та існування.

Дельфи, наприклад, були культовим центром та містом у Фокіді, де знаходився найбільш прославлений оракул Давньої Греції. У Забужко – це символ істини та спасіння, куди хоче втекти Клітемнестра.

Щоб показати знищеність класичних ідеалів у сучасному світі, авторка використовує засоби метафоризації, наприклад:

О сину Атрея,

так під тобою пручалась розпластана Троя, [5, с. 62].

Трою знищено, розпластано загарбниками – це ж саме відбувається з ідеалами минулих поколінь.

На руйнацію ідеалів та втрати віри вказує також словосполучення спалений Рим [5, с. 204], що зустрічається у поезії у метафоричному значенні:

і можна ізнов в саксофон голосити до ранку

над тим, як минуле нещадно підточує нас! –

як люстро без глянсу, як пліснявий мур Ренесансу,

як мертві очиці, що бачили спалений Рим... [5, с. 396].

Як бачимо, авторка щедро використовує міфи, окрім географічних назв – це ще й імена античних міфологічних героїв: Кассандра, Клітемнестра, Агамемнон, Атрей, Брісеїда, Сізіф, Егісф – знакові імена, що персоніфікують добро та зло, вади та чесноти,

перемоги та поразки. Все це – цікавий матеріал для подальшого наукового дослідження.

У поезії Андруховича можна знайти біблійні міста-символи. Це перш за все Вавілон – місто чудес, місто слави, яке було перетворено на руїни та віддано на посміх. Інтерпретація цього символічного міста традиційна у поета – розпусне, занепале царство, царство антихриста, протиставляється небесному Іерусалиму та раю:

може був я лиш сумнів у Божих руках

а тепер полечу в нічний *вавілон вавілон* [1, с. 26].

У поезії О. Забужко зустрічаються біблійні міста Содом та Гоморра. Зокрема лише один раз у порівнянні “Як завтра наш світ упаде, мов Содом і Гоморра” [5, с. 398]. Назви цих міст з незапам’ятних часів стали символом безчестя та боговідступництва, це архетип гріховності. Адже згідно з Біблією, ці міста були знищені Богом за гріхи жителів. Поетеса порівнює сучасний світ зі світом розпусти, в якому зневажаються моральні підвалини, основи.

Таким чином, можна зробити висновок, що у поезії постмодернізму можна знайти різноманітні засоби вираження простору міста, що робить його унікальним та несхожим на просторові параметри в інших стилях літератури. Місто у постмодернізмі – це закритий, реалістичний простір, іноді вражаючий своєю утопічністю та занепадом. Метафоризація, вживання топонімічної лексики, новий погляд на традиційні урбаністичні символи та гра з інтертекстом – все це є основою постмодерного зображення художнього простору. Як бачимо, проблема міста у поетичній творчості надзвичайно складна і в даній статті ми торкнулися лише її окремих аспектів, у подальшій роботі планується її глибший аналіз та розробка.

Л і т е р а т у р а :

1. *Андрухович Ю.* Екзотичні птахи і рослини з додатком “Індія”: Колекція віршів [Текст]. – Івано-Франківськ, 2002. – 112 с.
2. *Бахтин М.* Литературно-критические статьи . – М. : Худ. лит. – 1986. – 543 с.
3. *Борзенко О. І.* Сентиментальна “провінція” (Нова українська література на етапі становлення). – Харків, 2006. – 322 с.
4. *Волошин М.* Литературное наследство. – Кн. 2 – М., 1994 – 320 с.
5. *Забужко О.* Друга спроба: Вибране. – К. : Факт, 2005. – 432 с.
6. *Лисиченко Л. А. Т. В. Скорбач.* Мовний образ простору і психологія поета : наукова монографія. – Харків : ХДПУ ім. Г. С. Сковороди, 2001. – 160 с.

Головина В. С. Языковое выражение мифа о городе в поэзии постмодернизма.

В статье исследуются языковые средства выражения и структура художественного пространства города в поэзии Ю. Андруховича и О. Забужко. На основе лингвистического анализа поэзии рассматривается функционирование слов, знаковых для выражения городского пространства, проанализированы их стилистические особенности.

Ключевые слова: пространство, город, языковой образ мира, языковой образ пространства.

Golovina V. S. Language Expression of the Myth of City in the Postmodern Poetry.

The article deals with the language ways of expression and structure of the space of city in Y. Andrukhovych and O. Zabuzhko's poetry. Peculiarities of word functioning for city space expression and their stylistic features are analysed on the basis of linguistic analysis of poetry.

Keywords: space, city, language image, picture of the world, language image of space.